

Wat is er aan de hand met een krentenbol met kaas, als oma vertelt en bij De Beddengigant?

Door aandacht te geven aan het schrijfproces ontstaan teksten die beter uitdrukken wat een schrijver wil meedelen in een tekst. Na een tijd waarin ik veel had geschreven, besloot ik weer bewust met mijn schrijfproces aan de gang te gaan. Wat vindt er eigenlijk plaats in mijn hoofd als ik bezig ben met schrijven? Ik volgde een cursus 'proza schrijven'. In dit artikel beschrijf ik drie schrijfrondes uit die cursus: beginnen met schrijven, verder schrijven en aan elkaar schrijven. Aan de hand van deze beschrijvingen en van stukjes tekst in eerste en herschreven versies laat ik zien hoe schrijfprocessen zichtbaar worden.

Suzanne van Stratum

Tekstbespreken

'Een klein jaar na het schrijven van mijn foldertekst, vind ik het leuk om even te laten horen dat ik heel positieve reacties heb gekregen. Met name: "Heel erg zoals jij bent." (...) Vaak vertel ik aan mensen uit mijn netwerk hoe de tekst tot stand is gekomen. Ik ben nog steeds heel enthousiast over je formule van de tekstbespreking.' Deze ansichtkaart kreeg ik van Mirjam de Groot. Mirjam is een psycholoog die 'personal coaching' aanbiedt. Zij benaderde mij toen ze bezig was met de ontwikkeling van haar folder. Tijdens de voorbereiding op de start van mijn tekstbureau In de regel ontdekte ik dat een groep mensen geen teksten wil uitbesteden maar er juist zelf aan wil schrijven en behoefte heeft aan begeleiding daarbij. Mirjam was zo'n schrijver. Ze was heel taal- en schrijfvaardig, maar kwam tijdens het schrijven problemen tegen. Ze vond het moeilijk om te beginnen met schrijven

en om aan het schrijven te blijven. Ze had hele duidelijke ideeën over de inhoud van de folder, maar ze vond het moeilijk om deze in een geschikte vorm te gieten. Er lag een oude folder en ander materiaal, maar ze vond het lastig om deze in haar eentje te herschrijven voor de nieuwe bestemming. Voor deze groep mensen wil ik met mijn tekstbureau iets betekenen. Ik bied begeleiding en ondersteuning bij het schrijven in de vorm van tekstbesprekingen waarin de nadruk ligt op het schrijfproces. Mijn uitgangspunt daarbij is tweeledig. Enerzijds moet het schrijven leiden tot een tekst die past bij de persoon, het bedrijf of de activiteit. Anderzijds moet het leiden tot een tekst die aansluit bij de bedoeling die de schrijver heeft met de tekst en de mensen die de tekst gaan lezen. Met Mirjam voerde ik verschillende tekstbesprekingen. Door te praten over

haar schrijfproces ontstond een tekst die ook echt uitdrukte wat ze bedoelde uit te drukken in die tekst.

Het kleine jaar

Naar aanleiding van Mirjams kaart keek ik terug op het afgelopen 'kleine jaar'. Door mijn werk voor In de regel een heel productief jaar, waarin ik veel schreef: diverse onderzoeksverslagen, rapporten en artikelen, maar ook verschillende training- en toetsmateriaal, en ook teksten voor folders, mailings, offertes en websites. Een jaar waarin vooral het schrijfproduct belangrijk was gebleken. Het was tijd om ook zelf weer bewust met het proces van mijn schrijven aan de gang te gaan. Wat vindt er eigenlijk plaats in mijn hoofd als ik bezig ben met

schrijven? Hoe maak ik gebruik van schrijfstrategieën? Hoe ziet mijn schrijfproces eruit? Hoe reflecteer ik op mijn schrijfactiviteiten? Ik zocht een cursus waarin ik met deze vragen aan de slag kon. Door de cursusvorm kon ik een vast moment in de week reserveren voor mijn schrijfproces.

Proza schrijven

Ik kwam in contact met Stichting Taal. Deze stichting ontwikkelt na- en bijscholingscursussen, trainingen, onderwijsprojecten, lesmateriaal en manifestaties op het gebied van literaire vorming. De na- en bijscholingscursussen hebben als uitgangspunt dat

‘je vanuit je eigen schrijfproces leert anderen te begeleiden. Door eerst aandacht te hebben voor het eigen schrijven en daarna voor de overdracht van het schrijven zijn de cursussen ook geschikt voor mensen die vooral bij het “zelf schrijven” gedeelte belang hebben.’

De cursussen worden gegeven door docenten van de schrijfopleiding aan de faculteit theater van de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht. Deze docenten schrijven zelf ook. Ze zijn ook verbonden aan andere kunstacademies en PABO’s, als docent, freelance trainer of consulent literaire vorming. Ik koos de cursus ‘proza schrijven’. In deze cursus kwamen onder andere de volgende schrijfrondes aan de orde: beginnen met schrijven, verder schrijven en aan elkaar schrijven.

Beginnen met schrijven

Tijdens de eerste schrijfronde kregen we de volgende schrijftaak: ‘Beschrijf uit de afgelopen week drie momenten waarin je iemand gedag zei.’ Zo’n moment is bijvoorbeeld dat je door de stad fietste, een bekende op de stoep

zag lopen en dat jullie naar elkaar zwaaiden. Vervolgens lazen we de fragmenten aan elkaar voor. We kozen steeds één fragment waarmee de cursist verder zou gaan. Anders dan bij zakelijke teksten is het niet nodig eerst een schrijfplan te formuleren. Bij de prozateksten gaat het meer om de gebeurtenis dan om het doel en de doelgroep van de tekst. Doordat het gaat om een dagelijkse gebeurtenis kan iedereen ook meteen beginnen met schrijven. Het is prettig om zodoende met een alledaags onderwerp aan de slag te gaan. Een onderwerp dat duidelijk is en niet beladen of achterhaald. Hierdoor krijgt het schrijven de nadruk, en niet de lading van het geschrevene.

Krentenbol met kaas

‘Heb je geen jas bij je?’ vraagt mijn oma. We staan in de gang. In mijn hand een krentenbol met kaas. Oma deed die in een lege broodzak. Ze knipte de bovenkant van de zak. De krentenbol past er precies in. ‘Jawel, die ligt in de auto.’ ‘Dag kind. Tot ziens dan maar, zullen we zeggen.’ De gaskachel gloeit zachtjes. Aan de kapstok hangen de vertrouwde jassen op hangertjes naast elkaar. Opa’s hoed ligt bovenop. De standaard in de hoek omvat een paraplu. In de spiegel met het kastje ervoor zie ik ons staan. ‘Dag oma. Tot de volgende keer.’

Tijdens de bespreking van dit fragment komt de lezer aan bod. De ‘krentenbol met kaas’ laat goed zien wat er gebeurt als de schrijver zich niet goed inleeft in de lezer. Het is als schrijven over de ‘man zonder hoed’. De schrijver moet eerst een man met een hoed ten tonele brengen, pas dan kan de hoed verdwijnen en is er sprake van een man zonder hoed. Ook bij prozaschrijven is het herschrijven essentieel.

Spelling, interpunctie en lay-out krijgen pas bij latere versies de aandacht. Hierdoor krijgt eerst de gebeurtenis de ruimte om betekenis te krijgen:

In de keuken hoor ik oma rommelen. Ze smeert een krentenbol met boter en kaas. De broodplank is als bovenste la opengeklapt en naar buiten geschoven. Met een groot mes snijdt ze het korstje van de plak kaas. ‘Het is anders zonder je opa.’ Ze doet de krentenbol in een lege broodzak. Van de bovenkant van de zak knipt ze een stuk af, zodat de krentenbol er precies in past. ‘Ze zorgen goed voor hem.’ Uit een potje pakt ze een haakje waarmee ze het zakje dichtknoopt. ‘Heb je geen jas bij je?’ vraagt ze. We staan in de gang. In mijn hand het zakje met de krentenbol. ‘Jawel, mijn jas ligt in de auto.’ ‘Dag kind. Tot ziens dan maar, zullen we zeggen.’ De gaskachel gloeit zachtjes. Aan de kapstok hangen de lange, crèmekleurige jassen op hangertjes naast elkaar. Opa’s hoed ligt bovenop. De standaard in de hoek omvat een paraplu. In de spiegel met het kastje ervoor zie ik ons staan. ‘Dag oma. Tot de volgende keer.’

Verder schrijven

De volgende schrijfronde gingen we verder met de hoofdpersoon uit het uitgewerkte fragment: ‘Beschrijf vijf momenten die je ook met die persoon hebt meegemaakt.’ Bijvoorbeeld: vorig jaar ging je met die persoon naar de bioscoop en na afloop van de film bleek je fiets gestolen te zijn. Ook deze fragmenten werden gezamenlijk besproken. Door deze associatieve opdracht wordt duidelijk dat voorvallen om over te schrijven voor het oprapen liggen. De fragmenten hebben voor de schrijver

op een vanzelfsprekende manier met elkaar te maken. Tijdens de bespreking worden de fragmenten op waarde geschat. Niet elke associatie is immers even spannend. Vooral fragmenten die de lezer makkelijk ‘kan zien gebeuren’ blijken nieuwsgierigheid op te roepen. Fragmenten daarentegen die de lezer niet helemaal kan volgen, blijken minder interessant te zijn.

Oma vertelt

Met haar vrijreizen ging ze op pad. Ze had thuis op de kaart gekeken. Ze wist precies hoe ze zou lopen vanaf het station. Veel mensen liepen op straat. De trams reden overal doorheen. Ze telde de grachten die ze overstak. In haar straat bekeek ze de huizen. Ze herkende weinig. Alles was veranderd. Ze telde de nummers af. Haar nummer hoorde bij een flat. Door de nieuwe bakstenen heen, probeerde ze het huis uit haar herinnering voor ogen te krijgen. Het lukte niet.

Bij de bespreking van dit fragment komt het ‘tonen’ aan de orde. Van tonen is sprake in ‘het grote paard met de grijze manen, die met gebogen poten traag over het hek heen kijkt’ als uitdrukking van ‘het bejaarde paard’. Gedachten die in de tekst staan, blijken vaak signalen te zijn om iets te tonen. Bijvoorbeeld de gedachte ‘er is geen zuchtje wind’. Dit beeld kan mooi aangetoond worden. In bovenstaand fragment wordt een gebeurtenis beschreven waarin heel veel getoond kan worden. Een gevaar hierbij is dat er teveel wordt uitgewerkt. Uit het fragment ontstaat dan een verhaal op zich. Een strategie om dit te omzeilen is het gebruik van spreektaal. Als een personage het verhaal vertelt, spreken de gebeurtenissen makkelijker tot de verbeelding:

‘Laatst nog reed hij mij naar het station,’ vertelt oma. ‘Ik had een vrijreizen. Toen

ben ik naar Amsterdam gegaan. Thuis had ik zorgvuldig de plattegrond bekeken. Ik wist precies hoe ik zou lopen vanaf het station. Het was druk toen ik uit de trein kwam. Zoveel mensen. Ik moest goed op mijn tas letten. Buiten het station stond ik even stil. Dat grote plein, al die gebouwen, zo bekend en toch weer nieuw. Mijn hart maakte een sprongetje! Ik liep in de richting van onze oude buurt. Net als vroeger telde ik de grachten die ik overstak. Ik zag de hoge gebouwen. Het glinsterende water zonder afscheiding naast de stoep. Een jong meisje op een fiets met een tas boodschappen aan het stuur. De bruggetjes vielen me niet allemaal makkelijk. Waren die vroeger ook zo hoog?’

De Beddengigant

Tussen ‘mijn studie’, ‘ome Piet’ en ‘het rode kruis’ door, bekijkt oma alle etalages in de Lange Hezelstraat. Pas als we stilstaan voor De Beddengigant realiseer ik me dat de straat veel te steil is voor oma.

Ook beeldspraak en clichés zijn signalen dat er getoond kan worden. Tijdens de eerste schrijfrondes hebben ze een duidelijke functie. Zonder veel problemen staat er wat de schrijver bedoelt en hij of zij kan snel verder schrijven aan het fragment. Pas in een latere schrijfronde worden beeldspraak, clichés en, zoals in bovenstaand fragment, termen ‘tussen haakjes’ uitgewerkt. Het is een uitdaging om door een beschrijving van de werkelijkheid de lezer symbolen of clichés te laten herkennen.

Al pratend bekijkt oma alle etalages in de Lange Hezelstraat. Ze wil precies weten hoe het met mijn studie gaat en ze vertelt uitgebreid over haar werk voor het Rode Kruis. Pas als we stilstaan voor de winkelpui van De Beddengigant realiseer ik me dat de straat veel te steil is voor oma.

Aan elkaar schrijven

Met zes uitgewerkte fragmenten gingen we een volgende schrijfronde in: ‘Ga na wat de fragmenten aan elkaar bindt en schrijf ze aan elkaar.’ Er leek nog weinig verband te zijn tussen de zes fragmenten en een ‘echt verhaal’. Tijdens het bespreken wordt naar het verbindende element gezocht. Een techniek is om de fragmenten in een tijdbalk te plaatsen. Zo wordt inzichtelijk dat bijvoorbeeld vier fragmenten in het nu spelen, één fragment daarbinnen een herinnering kan zijn en één fragment een flashback. Fragmenten gaan ook bij elkaar horen door de tijd waarin ze geschreven staan. Als alle fragmenten bijvoorbeeld in de verleden tijd zijn geschreven, dan krijgt de herinnering door een tegenwoordige tijd een logische plek in het verhaal. Bij het aan elkaar schrijven van fragmenten is het belangrijk om gebruik te maken van associaties. Een beschrijving van een gesprek met iemand kan natuurlijk plaatsvinden tijdens een boswandeling die de schrijver in werkelijkheid met heel iemand anders maakte.

De gang, de keuken en de zitkamer

Er lag het fragment waarin gedag wordt gezegd. In een ander fragment wordt een zitkamer beschreven en een volgende bevat een anekdote over een auto. Vervolgens gaat een fragment over een treinreis, één bevat een herinnering van lang geleden en een verhaal gaat over bezoek in Nijmegen. Niet alle fragmenten staan in dezelfde tijd en ze worden vanuit verschillende perspectieven verteld. Een bindend element kan de locatie zijn. Als het verhaal speelt in een zitkamer, dan kan daar een ontmoeting plaatsvinden waarin herinneringen worden opgehaald. Door het huis te benadrukken wordt dit verband duidelijker. En dus kwamen er verbindende zinnen als:

*‘Ga maar vast zitten. Ik kom er zo aan,’
zegt oma vanuit de keuken.
Ik hoor de kraan, gerinkel van kopjes en
een zacht geneurie. Met een voldane
glimlach zit ze later in haar stoel.
‘Kind, wat heerlijk dat je er bent.’
We drinken thee. De klok tikt zachtjes.
(...) We drinken nog een kopje thee. Op
straat staat de witte auto. We kijken er
allebei naar.
‘Die heeft opa nog voor de deur gezet,’
zegt oma. (...)
Ze staat op en komt terug met twee glazen
sinaasappelsap. (...) In de keuken hoor ik
oma rommelen.*

Profijt

Voor mijn tekstbureau heb ik nog geen proza hoeven schrijven. Ik verwacht ook geen opdrachtgevers die mij vragen om een mooi verhaal. Toch heb ik veel van de cursus geleerd. Het is me opnieuw duidelijk geworden hoe belangrijk het is om teksten te herschrijven. En hoe zinvol het is om te reflecteren op gebruikte strategieën en het gevolgde proces. Van deze ervaringen profiteer ik bij het voorbereiden, ontwerpen en schrijven van nieuwe, zakelijke teksten. In het onderwijs komt het schrijven van verhalen steeds meer onder druk te staan. Het schrijven van zakelijke teksten krijgt prioriteit. Jammer, want het schrijven van verhalen is op zichzelf al de moeite waard. Maar docenten zullen ervaren dat het ook een positieve uitwerking heeft op het schrijven van andere soorten teksten. ■

*Voor meer informatie over Stichting Taal
en haar cursusaanbod: tel. (030)
243 66 53, e-mail: taal@dolfijn.nl.*